

Республика Саха (Якутия)
Муниципальное образование «Кобяйский улус (район)»
Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Люксюгунская основная общеобразовательная школа»

«Олонхо – төрөөбүт тыл кэрэтэ, өбүгэ үгэһэ»
(разработка урока)

Выполнила: Эверстова Нюргустана
Владимировна
учитель начальных классов

Люксюгун 2021

МТ «Кэбээйи улууһа (оройуона)»
МБУоҮөТ «Лүксүгүн сүрүн уопсай уерэхтээһин оскуолата»

**«Олонхо – төрөөбүт тыл кэрэтэ, өбүгэ үгэһэ»
(уроок разработката)**

Онордо: Эверстова Нюргустана
Владимировна
алын сүһүөх кылаас учуутала

Лүксүгүн 2021

Уруок: литература аабыыта.

Кылаас: 3 кылаас.

Тиэмэтэ: «Олонхо – төрөөбүт тыл кэрэтэ, өбүгэ үгэһэ».

Уруок тиибэ: санга теманы үөрэтии;

Технологията: ИКТ, дидактической оонньуу.

Методтара: быһаарыы, кэпсэтии, презентация көрдөрүү, сорука тахсыы, хонтуруол, хайбабыл, айар (творческой) соруудах, рефлексия.

Уруок сыала: олонхо туһунан билиини ханатыы. Олонхону уус-ураннык аабыыга көбүлээһин, тыл саппааһын байытыы. Олонхо иитэр-үөрэтэр өрүттэрин билии.

Уруок соруктара:

Үөрэтэр:

- тыл көмөтүнэн айымньыны сиһилии ырытарга үөрэтии;
- айымньы сүрүн санаатын быһаарарга үөрэтии;
- айымньы иитэр-үөрэтэр өрүттэрин үөрэтии.

Сайыннарар:

- сангарар сананы сайыннарыы;
- үөрэнээччи тылын саппааһын кэнэтии;
- аабарга интэриэһи үөскэтии.

Иитэр:

- бодоруһуу сатабылларын сайыннарыы;
- бэйэ-бэйэбэ аһыныгас буолууну, көмөлөһүүнү ингэрии;
- төрөөбүт төрүт тылынан киэн туттууну иитии.

Былааннаммыт түмүк:

Тустаах үөрэх биридимиэтин үөрэтии түмүгэ:

- айымньы ис хоһоонун өйдөөн аабы;

Ытык өйдөбүллэри инэри: биир саастыылаахтарын кытта алтыһы сатабылларын сайыннары.

Үөрэх уопсай сатабылларын сайыннары:

- алтыһы кэмигэр бэйэ-бэйэбэ көмөлөсүһүү;

- үөрэнээччи салайынар дьобурун сайыннары;

- бөлөххө бодоруһуу, үлэни үллэстии, былааннаһы.

Туттуллар тэрил: Л.В.Захарова, У.М.Флегонтова «Литература аабыта» 3-с кылаас, «Олонхо тыла-өһө», «Мин дойдум – олонхо дойдута», интерактивнай дуоска, проектор, «Олонхо – төрөөбүт тыл кэрэтэ, өбүгэ үгэһэ» презентация,

Уруок хаамыта:

I. Тэрээһин чаас:

- Үтүө күнүнэн, оҕолор!

КЭПСЭЭН

ХОҞООН

ОЛОНХО

ҮГЭ

ДРАМА

- Бу тыллартан хайата норуот тылынан уус-уран айымньытай?

- Оҕолор: олонхо.

- Саамай сөп бүгүн биһиги «Олонхо-саха норуотун барҕа баайа» диэн урукпутугар саха норуотун уһулччулаах уус-уран айыытын – олонхотун туһунан кэпсэтиэхпит. Бүгүн мин эһиэхэ олонхо олоҕу ойуулуур сүдү айымньы буоларын туһунан, ыччаты үөрэтэр-иитэр суолтатын кэпсиэбим.

- Тэтэрээкээ бүгүнгү чыыһыланы, тиэмэни суруйабыт.

II. Сүрүн чаас:

1. - Оҕолоор, саха норуотун тылынан уус-уран айымньыларын тустарынан биһиги оҕо эрдэхтэн билэбит. Билигин миэхэ норуот тылынан уус-уран айымньыларын араастарын санатыһа таарыйа этин эрэ. (Оҕолор таабырын, өс хоһоонноро, остуоруйа, чабырҕах диэн этэллэр).

- Маладьыастар. Онтон быйыл биһиги саха норуотун тылынан уус-уран айымньытын саамай улахан көрүнгүн олонхону салҕыы үөрэтэбит. Олонхо норуот тылынан уус-уран айымньытын саамай улахан көрүнгэ. Кини ис хоһоонунан да киэн, тас көрүнгүнэн да улахан. Манна киһи-аймах үйэлэр тухары сүһпэт-оспот үтүө сизэрэ, олох туһугар охсуһуута ойууланар. Кэрэ, үтүө быһыы-майгы үйэлээбин, киһи олоҕо бүтүн норуотун олоҕор суолталаабын олонхо философията этэр. Кини сүрүн этэр санаата - «күн улуунун, айыы аймаҕын дьонун» дьоллоох, эйэлээх олохторун «абааһы аймахтарыттан» көмүскээһин. Олонхо бар дьон уйгулаах олоҕун туһугар ханнык да ыарахаттартан толлубакка хорсуннук охсуһарга ыңырар. Норуот саас-үйэ тухары эйэбэ, дьолго баҕарбытын уус-уран тыл күүһүнэн уос номоҕо оностон кэпсиир. Олонхо киһи олоҕун сүрүн ис хоһоонун оҕо-уруу төрөтөн ыал буолууну этэр.

- Биһиги өбүгэлэрбит өйдөбүллэринэн аан дойду хас дойдуттан турарый?

- Олонхоҕо үс дойду ойууланар. Орто дойдуга көмүскэстээх санаалаах күн өркөн улуустара, аһыныгас санаалаах айыы хаан аймахтара олороллор. Кинилэр үрүмэлээх үүт курдук үүт тураан олохторун Аллараа дойду адьарай

биистэрэ адабын тахсаннар аймылларын иһин, Үөһээ дойду үрдүк айыылара сүдү күүстээх бухатыры ох курдук онорон, кустук курдук куоһаан туһэрэллэр. Бухатыр орто дойду дьонун көмүскээн үһүн айаннарга турунар. Аллараа дойду абааһыларын кытта охсуһан кыайы-өрөгөй көтөллөнөн кэлэр. Олонхо бүтүүтүгэр орто дойду дьоно бары бэйэлэрин дьоллорун булан, ыал буолан уруу тэрийэллэр. Бу буолар олонхо олобу ойуулуур көстүүтэ. Хас биирдии киһи орто дойдуга олох олоро кэлэр. Онон кини ханнык баҕарар ыарахаттары туораан олох олоруохтаах дьэ үөрэтэр сүрүн идеята.

- Олонхоҕо туох туһунан кэпсэнэр эбитий? (Оҕолор олонхоҕо үс дойду, айыы дьонун уонна абааһылар тустарынан кэпсэнэрин этэллэр).

2. Сынньаланна олонхо хамсаныылара:

Эрчиллиигэ бэлэмнэнии (турукка киири)

Ойон тахсар күннээх,

Охтон баранар мастаах,

Уолан бүтэр уулаах

Орто туруу дойду

Оноһуллубута эбитэ үһү.

Орто дойду айыллыыта:

- Иннэ-кэннэ биллибэт - *Сиһи көнөтүк туттан*

Киэн куйаар ортотугар *туруу, төбөнү уна,*

Биир кыракый таас оҕото *ханас эргитии.*

Төкүнүйэ-бөкүнүйэ

Сылдыбыта үһү.

Олонхоҕо айылба көстүүтэ:

- Туналбан манан - *Илини үөһэ уунан*

Килбиэн халлаан, *атах төбөтүгэр туран*

Үрдүк мэнгэ *чиккэйиш.*

Добун халлаан.

- Күннэтэ күөрэйэр *- Төбөнү уга-хангас*

Күндү манган күн, *кыгнатты.*

Күрэнэн көрбөтөх

Күлүм-чабыл күн.

- Үрүн былыт үөрдүстэ *- Икки илиини быласты*

Хонор былыт холбосто. *уунуу, иннигэр холбооһун,*

Манан былыттар *икки илиини кэккэлэһиннэрэ хамсаты.*

Бараалаһан кэлбиттэр.

3. - Оҕолоор, олонхо туох сүрүн идеялаах эбитий? (Оҕолор олох олоруу диэн этэллэр).

- Чэ, бары былыргы дьыл быдан мындаатыгар, урукку кэм одун уорбатыгар айанныабын.

- Дьэ эрэ оҕолоор, олонхо туһунан сүрүн өйдөбүлү мин кэпсээммиттэн уонна презентацияны көрөннүт ыллыгыт. Билигин хараххытыгар онорон көрүн эрэ былыргы саха балаһанын иһин.

(Оҕолор харахтарын симэн учуутал этэрин өйдөрүгэр онорон көрөллөр).

- Көмүлүөк оһох умайа турар. Оһох иннигэр оҕолуун-кырдыаҕастыын бары мустан олонхоһуту истэллэр. Былыр уот суох кэмигэр уһун кыһынны киэһэлэргэ кинилэр аралдьыйаллара эрэ ити. Ол иһин олонхоһут кэллэбинэ дьоро киэһэ үүнэрэ.

4. - Чэ, эрэ харахпытын астыбыт. Билигин мин эһиэхэ олонхо үөрэтэр-иитэр өрүттэрин кэпсиэбим, биһиги олонхоттон туохха үөрэнэбит. Билигин мин ол этэр өрүттэрбин тэтэрээппитигэр сурунан иһиэхпит.

1. Олонхоҕо киһи төрүөбүттэн уһун олоҕо уустаан-ураннаан ойууланар. Бухатыыр айыллан, алгыстанан Орто туруу буран дойдуга олохтоноот, олобун оностубутунан, дьизэ-уот тэриммитинэн барар. Хас биирдии туттуута, хамсаныта алгыһы, тулалыыр эйгэбэ, айылбаба үтүө сыһыаны, сүгүрүйүүнү кытта ситимнээх. Олонхо геройдарын эргиччи айыылар, от-мас иччилэрэ араначчылыылар. Ол да иһин «Саха-айылба оҕото» диэн этиллэр. Айылбаны кытта биир тыыннаах, өйдөһөр, өйөһөр аналлаах. Ону олонхо геройдара тутуһаллар. Айыы киһитэ «аһыныгас санаалаах, көмүскэс сурэхтээх», онтон ситимнэнэн айылбаны кытта биир тыыннаах буолан хорсун сурэхтээх, сытыы, мындыр өйдөөх, үтүө-кэрэ майгылаах буолар. Бу буолар норуот ыччатын иитэр сүрүн тутуу төрүтэ. Айылбалыын биир тыыннаах киһи атын дьону-сэргэни өйдүүр, ытыктыыр, аһынар, көмүскэс. Саха айылба оҕото буоларын быһыытынан кини хайдах эбитий?

Оҕолор: Аһыныгас (тэтэрээккэ суруйаллар).

2. Үөрэх туһунан өйдөбүл олонхоҕо баар. Олонхо бухатыыра хайаатар да үтүө үөрэби ааһан «үс биис үгэһигэр үөтүллүбүт», «абыс уон абыс албаһы, тобус уон тобус кубулбаты» баһылаабыт буолар. Туох да бу Орто дойдуга сырата сылбата, дьулуура, дьаныара, үлэтэ суох ситиһиллибэтэ, үөрэби, ньыманы, сатабылы ылыныы, баһылааһын киһи олоһор быһаарар суолталааба олонхоҕо кэрэһэлэнэр. Сатабыла, дьобура, билиитэ-көрүүтэ суох киһи олоҕо табыллыбакка огдолуйар аналлааба көстөр. Манна туох диэн суруйабыт?

Оҕолор: үөрэби ылыныы, дьулуурдаах, дьаныардаах буолуу (тэтэрээккэ суруйаллар).

3. Олонхоџо бухатыыр Орто дойдуга үрдүк аналлаах, ыџаахтаах түһэриллэр. Уол оџо барахсан омок тирэџэ, олоџун тутааџа буолара көстөр. Кини сыала «күн дьонун көмүскүүр, айыы дьонун араначчылыыр». Бу үрдүк аналтан төрөөбүт дойдуга, норуокка бэриниилээх, кинилэр тустарыгар өлөллөрүн утуйарга холуурга тийэ хоодуот буолуу хоһуйулар. Ханник да ыксаллаах тугэннэ бухатыыр өйдөөхтүк-төйдөөхтүк сыһаннаһан, иннин-кэннин кэтэнэн көрөн онорор. Ангардас күлүмэх күүс алдьархайы эрэ ааннатыан сөбө, өй-сүрэх күүһэ олоџу онорорго, араначчылыырга быһаарар суолталааџа өйдөнөр. Манна туох диэн суруйабыт?

Оџолор: Ангардас күүһүнэн эрэ буолбакка өйгүнэн эмиэ туһаныахтааххын.

4. Олонхоџо ураты суолталаахтык дьахтар ойууланар. Манган кини норуот олоџор төрүт буолара этиллэр. Үгүс олонхо төрүөтэ дьахтар. Абааһы уола дьахтары уоран барыыта-бүтүн норуот олоџун уйгутун, кэскилин, дьолун туһугар охсуһууга кубулуйар. Бухатыырдар айыы дьахтарын араначчылаары, күн дьахтарын көмүскээри уустук киирсиилэргэ, дуолан охсуһууларга буһаллар-хаталлар, кыайан-хотон тахсаллар. Дьахтар олох салџаныыта, үтүө кэрэ, ыраас санаа символа. Дьахтары идеал оностуу норуот утуе-мааны майгытын, кыыска, ийэџэ сылаас сыһаннааџын көрдөрөр. Дьахтар норуоту салџыыр, омок омугунан хаалар кутун-сүрүн тутар, көнүл, дьоллоох олоџун бэлиэтэ буолар улуу өйдөбүллээџин норуот олонхотугар ойуулуур. Бу мындыр санаа саха олонхотун түстүүрэ кэрэхсэбиллээх. Манна туох туһунан этилиннэ?

Оџолор: кыыска, дьахтарга убаастабыл, кинилэри араначчылааһын.

5. Олонхо ыал тэриллиитинэн-олох сүрүн укулаата ууруллуутунан, уруу олохтонуутунан түмүктэнэр. Дуолан охсуһуулар, ытык киирсиилэр-барыта ыал буолуу, олох оностуу туһугар оноһуллаллара бэйэтэ сүүнэ иитэр суолталаах. Саха ыал буолууга бастын суолтаны биэрэрэ-олоџу биирдиилээн

дьон-сэргэ дьолунан көрөрө дирин философскай истээх. Олонхо иитэр-үөрэтэр сыала түөхха сытар эбитий?

Оҕолор: ыал буолуу, норуот инники кэскилэ.

6. Олонхоҕо сиэр-туом тиһигэ ырылхайдык кестер. Геройдар олохторун бэлиэ түһүмэхтэрэ хайаатар да алгыһынан арчыланар. Алгыс норуот иитэр-такайар сүдү күүстээх ньымата буолар. Ол курдук хас биирдии саха киһитэ күөх окко үнкүрүс гынаатын кытта Иэйиэхсит илгэлээх, Айыһыт арчылаах алгыһынан көрсүллэр. Олонхоҕо туттуллар сиэр-туом?

Оҕолор: өбүгэ сиэрин-туомун тутуһуу, алгыһы үөрэтии.

7. Төрөөбүт ийэ тылы таптыырга олонхо тыла тиэрдэр. Тыл кэрэтэ, күүһэ, имэнэ олобу уус-ураннык дьүһүйэр. Күндү баай - өй-санаа баайа-тыннаах тылга. Саха аптаах-алыптаах тыла –олонхоҕо. Олонхолуун алтыспыт норуот талааннаахтара, айар үлэһиттэрэ үлэлэрэ тахсыылаах, өйдөрө-санаалара тобуллаҕас буолар. Олонхо туохха тапталы иитэр эбитий?

Оҕолор: Тылга. Тыл баар буоллаҕына норуот баар.

Дьэ биһиги олонхо иитэр-үөрэтэр өрүттэрин бу курдук наардаатыбыт. Олонхону оҕону-ыччаты иитиигэ туһаннахха дьин сайаҕас өйдөөх-санаалаах, сахабын дэнэр киһини иитэн таһаарыахха сөп диэн эрэниэбин.

Бугунну уроок сыалын ситистибит. Олонхо саха норуотун барҕа баайа буоларын итэҕэйдибит. Кини иитэр-үөрэтэр өрүттэрин кэпсэтистибит. Олонхобут сүдү улахан суолталаах буолан 2005 сыллаахха аан дойду шедевринэн биллэриллибитэ. Онон хас биирдии саха оҕото киэн туттуохтаах, олонхону үөрэтиэхтээх.

III. Түмүк чаас:

- Оҕолоор, бүгүн эһиги туох сананы биллигит?

- Бэйэҕит таһымнытын хайдах сыаналыгыт? (Оҕо тылынан эбэтэр тэтэрээккэ онорор.)

- Олонхо диэн эһиги санаабытыгар туохха үөрэтэрий?

- Биһиги уолаттарбытын “Биһиги бухатыырдарбыт” диибит. Онтон кинилэр дьиннээх бухатыыр буолалларыгар туох нааданый? (Оҕолор санааларын этэллэр.)

- Биһиги дойдубутун олонхо аллараа дойдутун кытта тэннээн көрдөххө хайдах эбитий?

- Киһи туохтан үөрүүн сөбүү?

- Дьоллоохпут дуо маннык кэрэ дойдуга олоробутуттан?

- Дойдубут куруук маннык кэрэ, баай буоларыгар биһиги тугу гыныахтаахпытый?

Бу дьохун дьоро дьылбыт
Доруобуйабытын тупсардын,
Докуоккутун улаатыннардын,
Үлэбитин, үөрэххитин үмүрүттүн
Үөрүүгүтүн – көтүүгүтүн үксэттин,

Ил – эйэ энгэрдэстин!

Иэримэ дьиэбитин иччилээтин,

Иитэр сүөһүгүтүн күрүүлээтин –

Диэн алгыс тыллары этэбит!

Болџомтоџут иһин баһыыбаларын! Көрсүөххэ диэри!